

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – מגילה, עמ' 153-173

שיעור י

פרסום הנס במקרא מגילה ובנוכחות עשרה

(מגילה ה ע"א)

הקדמה

- א. מקרא מגילה ביחיד או בנוכחות עשרה בימי הכניסה ובפורים
- ב. קריאה בנוכחות עשרה: פרסומי ניסא, ברוב עם הדרת מלך
- ג. גמרא: הלכות מקרא מגילה "משום פרסומי ניסא"
- ד. ראשונים: הלכות מקרא מגילה "משום פרסומי ניסא"
- ה. החובה לקרוא מגילה והחובה לפרסם
- ו. פרסום הנס במקרא מגילה הוא שבח והודאה לה'

סיכום

הקדמה

בגמרא נאמר שיש מצבים שצריך לקרוא בהם מגילה בנוכחות עשרה. ראשונים נימקו שהטעם הוא משום פרסומי ניסא, אם כי נימוק זה אינו מופיע בגמרא בסוגייתנו. בשלושה מקורות בגמרא נזכרו הלכות הנוגעות למקרא מגילה שהנימוק בהן הוא משום פרסומי ניסא. ראשונים נימקו הלכות נוספות הקשורות למקרא מגילה בנימוק זה.

נעניין תחילה בסוגייתנו על מקרא מגילה בנוכחות עשרה, וכן באותם מקורות בגמרא שנזכר בהם פרסומי ניסא כנימוק להלכה בהלכות מגילה, ובדברי ראשונים שנימקו בנימוק זה. ממכלול המקורות נגדיר מה המשמעות של פרסום הנס בנוגע למקרא מגילה, ובהשוואה לפרסום הנס בהדלקת נרות חנוכה ובמצוות נוספות. נקודת המוצא היא סוגייתנו, העוסקת במחלוקת רב ורב אסי בנוגע לקריאת מגילה בנוכחות עשרה.

א. מקרא מגילה ביחיד או בנוכחות עשרה בימי הכניסה ובפורים

בגמרא (ה ע"א) נאמר:

אמר רב: מגילה, בזמנה – קורין אותה אפילו ביחיד, שלא בזמנה – בעשרה.

רב אסי אמר: בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה.

הוה עובדא וחש ליה רב להא דרב אסי.

מוסכם על רב ורב אסי שאם קוראים מגילה שלא בזמנה, יש לקרוא בנוכחות עשרה. הם חלקו בנוגע לקריאת מגילה בזמנה. לפי רב אפשר לקרוא ביחיד, ולפי רב אסי יש לקרוא גם אז בנוכחות עשרה.

בירושלמי (א, ג) מופיע דיון בין האמוראים בנוגע לקריאת מגילה ביחיד או בנוכחות עשרה כשקוראים שלא בזמנה:

רבי בא בשם רב יהודה: כל שאמרו ידחה ממקומו ובלבד בעשרה.

ואנן חמיין רבנן אפילו ביחיד?

רב אבינא בשם רב אסי: כל שאמרו ידחה ליום הכניסה ובלבד בעשרה.

רב חנניה אמר: איפלגון רב חונה ורב יהודה. חד אמר ובלבד בעשרה, וחורנה אמר אפילו ביחיד.

מתיב מאן דאמר ובלבד בעשרה למאן דאמר אפילו ביחיד: עד שהוא במקומו יקרא?
אמר רבי: סלקת מתניתה י"א ו"ב ו"ג ו"ד ו"ו?

רבי אבא אמר בשם רב יהודה שאם קוראים שלא בזמנה, יש לקרוא בנוכחות עשרה. הגמרא שאלה: ראינו חכמים שקראו שלא בזמנה ביחיד? רב אבינא השיב בשמו של רב אסי שהכוונה היא שבני הכפרים שמקדימים ליום הכניסה הם שצריכים לקרוא את המגילה בנוכחות עשרה. אך אם הקדימו את מקרא המגילה ליום שישי אפשר לקרוא ביחיד, כי הכול קוראים באותו יום. רב חנניה אמר שרב חונא ורב יהודה חלקו בדבר. אחד מהם אמר שאפשר לקרוא מגילה שלא בזמנה גם ביחיד, וכנראה הכוונה לרב חונא, והאחר אמר שצריך לקרוא בנוכחות עשרה, וכנראה הכוונה לרב יהודה שנזכר לעיל. רב יהודה שאל את רב חונא: לדברך, שאפשר לקרוא ביחיד שלא בזמנה, אפשר שכל אחד יקרא באיזה תאריך שנוח לו, ומדוע חכמים הטריחו את בני הכפרים לבוא בימי הכניסה לקרוא? תשובתו היא: וכי אתה רוצה למחוק את האמור במשנה שמגילה נקראת ב"א ו"ב ו"ג, י"ד ו"ו באדר? אלו התאריכים שחכמים קבעו. מכל מקום, מדברי הירושלמי משמע שמוסכם על הכל שבזמנה אפשר לקרוא מגילה ביחיד.¹

רק בימי האמוראים שחיו בארץ ישראל ובבבל נידון הדבר אם אפשר לקרוא מגילה ביחיד או שדוקא בפני עשרה נוכחים, וכשקוראים את המגילה בזמנה או שלא בזמנה.

ב. קריאה בנוכחות עשרה: פרסומי ניסא, ברוב עם הדרת מלך

בבבלי ובירושלמי לא נאמר מדוע לפי רב ורב אסי יש לקרוא את המגילה בנוכחות עשרה. רש"י (ה ע"א) הסביר את דברי רב ורב אסי:

בזמנה – בארבעה עשר, מתוך שהיא חובה בו ביום על כל יחיד ויחיד – קורין אותה אפילו ביחיד, דהכל קורין בו, ואיכא פרסום נס.²

שלא בזמנה – כגון כפרים המקדימין ליום הכניסה, אין קורין אותה אלא בעשרה, דבעינן פרסום ניסא.

ורב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה – מצוה לחזור אחר עשרה, משום פרסומי ניסא. אבל אי לא אשכח עשרה לא אמר רב אסי דלא ליקרי, שאין איסור קריאתה ביחיד, אלא מצוה לקרותה בעשרה.

¹ ממקורות נוספים אפשר ללמוד שבזמנה יוצאים ידי חובה בקריאה ביחיד: בתוספתא (ברכות ג, יט) ובגמרא (ברכות ל ע"א) נאמר: "השכים לצאת לדרך מביאין לו... מגילה וקורא בה... וכן מי שהיה משכים לישב בקרון או בספינה מביאין לו... מגילה וקורא בה"; במשנה (יז ע"א) נאמר: "היה כותבה, דורשה, ומגילה, אם כוון לבו – יצא, ואם לאו – לא יצא", מכאן שיחיד קורא מגילה. מדברי רבי יוחנן (יט ע"ב) יש ללמוד שהקורא במגילה הכתובה בין הכתובים יצא כשקרא ביחיד. הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ה ע"א) כתב הוכחות אלו, וכך גם מפרשים נוספים כתבו הוכחות אלו ואחרות. ראשונים ופוסקים עסקו בשאלה מה הכוונה בקריאה שלא בזמנה – הימים שבני הכפרים רשאים לקרוא בהם מגילה, י"א, י"ב, י"ג באדר, כשתאריכים אלו הם ביום שני או חמישי; או שהכוונה היא למצבים ש"ד באדר או ט"ו באדר חלים בשבת, ומקדימים וקוראים ביום שישי? כמו כן חלקו ראשונים ופוסקים אם בזמנו יחיד רשאי לכתחילה לקרוא, או שרק בדיעבד אבל יש לחזור אחר עשרה. סיכום הדעות השונות: בירור הלכה, מגילה עמ' ט-י.

² הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, ה ע"א) פירש את הסוגיה כמו רש"י, וכתב: "בזמנה – י"ד או ט"ו לבני כרכים". כך פירש גם הרב יוסף קארו (בית יוסף, אורח חיים סי' תרצ). לפי דבריהם, רש"י כתב דוגמה, אך כך הדין גם בנוגע לבני הכרכים.

לדברי רש"י הצורך בנוכחות עשרה הוא בשל פרסום הנס.³ רש"י כתב שרב אסי הסכים שרק מצווה לחזר שיהיו עשרה נוכחים "משום פרסומי ניסא", אך אין זה מעכב ואפשר לקרוא מגילה גם ביחיד.⁴ על כך יש להוסיף שאף על פי כן, מסופר בגמרא שפעם אחת רב החמיר ונהג כרב אסי.⁵ הרשב"א והריטב"א (ה ע"א) נימקו מדוע יש לקרוא מגילה בנוכחות עשרה באופן הבא:

דמודה רב שמצוה מן המובחר לקרותה בציבור ברוב עם כל מאי דאפשר משום פרסומי ניסא ומשום "ברוב עם הדרת מלך" (משלי יד, כח).⁶ אלא שהוא אומר דבזמנה מיהת אינו חייב לטרוח ולקבץ עשרה מן השוק. ורב אסי סבר שחייב הוא לחזור אחר עשרה אפילו בזמנה.

לפי רב מצווה מן המובחר לקרוא מגילה בזמנה בנוכחות עשרה משום פרסום הנס "וברוב עם הדרת מלך", אלא שאין חובה לטרוח שיהיו עשרה. לפי רב אסי גם בזמנה יש לטרוח ולקרוא בנוכחות עשרה, בשל הנימוקים הללו.

בגמרא נזכר מספר פעמים שיש מצוות שיש לקיים "ברוב עם". בגמרא נאמר (ברכות נג ע"א): "היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם. בית שמאי אומרים: כל אחד ואחד מברך לעצמו; ובית הלל אומרים: אחד מברך לכולן, משום שנאמר: 'ברב עם הדרת מלך';⁷ וגם לגבי תקיעת שופר בתפילת מוסף: "שני מתקיע [= החזן שבתפילת מוסף] משום ד'ברב עם הדרת מלך'" (ראש השנה לב ע"ב). גם אותם שלא היו מגיעים לבית הכנסת לתפילת שחרית היו מגיעים לתפילת מוסף, ואז היו תוקעים ברוב עם. הרב מאיר לייבוש (המלב"ם, ארצות החיים, שולחן ערוך אורח חיים סי' ח, ארץ יהודה ס"ק ה) הסביר את הכלל בנוגע להסתמכות על הפסוק "ברוב עם הדרת מלך":

³ כך פירשו את סוגייתנו גם: הרשב"א, הריטב"א, תוספות ר"ד, נימוקי יוסף, ר"ן (ה ע"א). ראשונים נוספים הזכירו שיש לקרוא מגילה בנוכחות עשרה בשל פרסום הנס: הרב זרחיה הלוי (המאור הקטן, ג ע"א בדפי הרי"ף); רמב"ן (מלחמות ה' שם), ה"רן וריב"ב (שם).

⁴ הרב זרחיה הלוי (המאור הקטן, ג ע"א בדפי הרי"ף) כתב שבמשנה (כג ע"ב) נזכרו מצוות ופעולות שאין עושים אותן בפחות מעשרה: "אין פורסין על שמע, ואין עוברים לפני התיבה, ואין נושאים את כפיהם, ואין קורין בתורה, ואין מפטירין בנביא, ואין עושין מעמד ומושב, ואין אומרים ברכת אבלים ותנחומי אבלים, וברכת חתנים, ואין מזמנים בשם פחות מעשרה". מקרא מגילה לא נזכר שם. מכאן שלא אמרו שצריך עשרה אלא "להידור מצוה ולפרסומי ניסא". הרמב"ן (מלחמות ה' שם) וה"רן (שם) כתבו שאין ראייה מכך שלא נזכר במשנה שגם מקרא מגילה בעשרה, כי כל מה שנזכר שם חובה לקיים רק כשיש מניין, ואילו מגילה יש צורך בעשרה רק לפרסומי ניסא, וגם בשביל יחיד יקראו בעשרה אף על פי שכל השאר יצאו, כיוון שאותו יחיד לא יצא. אולם ה"רן (ה ע"א) תירץ ש"טעמו של רב אסי דאמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה, דקא סבר דבכלל תורה ונביא הוא". לפיו מקרא מגילת אסתר הוא כמו קריאה בתורה ובנביאים, שצריך לקרוא בנוכחות עשרה. בתוספתא (ב, ז-ח): "אמר רבי יהודה: קטן הייתי וקריתיה לפני רבי טרפון בלוד, וקבלני. אמר רבי: קטן הייתי וקריתיה לפני רבי יהודה באושה והיו שם זקנים, ולא אמר אחד מהן דבר". לא נאמר שהיו עשרה בעת מקרא המגילה בלוד ובאושה. בתוספתא (שם ה) נאמר: "אמר רבי שמעון בן לעזר: מעשה ברבי מאיר שקראה בבית הכנסת בטבעון מיושב". קראו את המגילה בבית כנסת, וסביר להניח שהיו שם לפחות עשרה. בהרחבה בשיעור ה: מקרא מגילה במסגרת המשפחה ובבית הכנסת.

⁵ בשמו של רב נזכר (ג ע"א) שהכוהנים, הלוויים והישראלים שבמקדש היו מבטלים עבודתם ובאים לשמוע מגילה, זאת אף על פי שלפי רב כשקוראים מגילה בזמנה, אפשר לקרוא ביחיד (ה ע"א), וודאי שבצירוף כל הכוהנים, הלוויים והישראלים שעבדו במקדש היו הרבה יותר מעשרה אנשים. יש עדיפות לקרוא מגילה בציבור, ועל כן הם ביטלו עבודתם והצטרפו עם הציבור למקרא מגילה. ראה בהרחבה בשיעור ד: כהנים ולוויים מבטלים עבודתן ובאים לשמוע מקרא מגילה.

⁶ הריטב"א חזר על כך גם בהמשך, כך הוא נימק (ג ע"א) גם את הדין שכוהנים בטלים ובאים לשמוע מגילה עם הציבור: "אף על פי שיש שהות ביום לעבוד עבודתם ולקרוא אח"כ המגילה, אפילו הכי מבטלים מעבודתן כדי לקרוא עכשיו בצבור משום ברוב עם הדרת מלך".

⁷ על משמעות ברכת הבדלה ברוב עם, ראה: הרא"ה קוק (עין איה, ברכות ב, פרק ח אות ו, עמ' 92). עוד על "ברוב עם", ראה: הרא"ה קוק (אורות התשובה יב, יב).

ויש לחדש, דזה דוקא בשכולם עושים דבר אחד, כמו לענין הבדלה שכולם מברכים מאורי האש על הנאה אחת, וכן בשמיעת קול השופר כולם יוצאים בקול אחד.

מדוע אין אומרים "ברוב עם הדרת מלך" כשרבים מקיימים בו זמנית את אותה מצווה? המשיך המלבי"ם וכתב:

מה שאין כן בציצית שכל אחד מתעטף בטלית מיוחד וכל אחד מברך על טלית שלו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' ח, ה), וכן בשחיטה כל אחד שוחט בהמה אחרת (שולחן ערוך, יורה דעה סי' יט, ג), ואין כאן דבר המייחד אותם שיהיה מצוה להצטרף יחד משום "ברוב עם הדרת מלך". וכן בספירת העומר וברכת כהנים, כל אחד מברך ברכה המיוחדת לו.

בלבישת ציצית ובעת שחיטת בעלי חיים רשאי האחד לברך ולהוציא אחרים, אך אין זה מוגדר "ברב עם", מפני שכל אחד מתעטף בטלית שלו, וכל אחד שוחט את בהמתו אף אם הם עושים זאת בו זמנית.

שונות מכך שמיעת קול שופר ומקרא מגילה, שחכמים תיקנו שהכול ישמעו אותן מאותו אדם. לפי הריטב"א והרשב"א, הצורך בנוכחות עשרה הוא משום פרסומי ניסא, וככל שרבים יותר שומעים ביחד את המגילה, מתקיים יותר "ברוב עם הדרת מלך".⁸

יש לציין שבגמרא בבבלי ובירושלמי לא נזכר כלל שיש לקרוא מגילה בנוכחות עשרה בשל פרסום הנס ו"ברוב עם הדרת מלך". אומנם הנימוק "משום פרסום הנס" נזכר בגמרא בהקשר של עצם החובה במניין בשביל מקרא מגילה, אך לא בהקשר של מספר האנשים שיש לקרוא בנוכחותם את המגילה.

ג. גמרא: הלכות מקרא מגילה "משום פרסומי ניסא"

שלוש פעמים נזכר בבבלי "פרסום הנס" בהקשר של מקרא מגילה. פעם אחת כנימוק להלכה שנזכרה במשנה (יז ע"א), ופעמיים כחלק מדיון בהתלבטות הלכתית כלשהי (ג ע"ב; ברכות יד ע"א), כשההכרעה היא שצד פרסום הנס שבמקרא מגילה אינו מנמק שינוי בהלכה.⁹ בדברי תנאים והירושלמי לא נזכר "פרסום הנס" בהקשר למקרא מגילה.

[א] הלוועז ששמע אשורית יצא

⁸ בקשר למקרא מגילה נזכרת פעם נוספת בהלכה החשיבות בקריאתה בפני רבים. הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצ, יח) פסק: "מגילה בי"ד ובט"ו צריך לחזור אחר עשרה, ואם אי אפשר בעשרה קורים אותם ביחיד". על דבריו כתב הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה שם, ס"ק סב): "לחזור אחר עשרה – ואם בעת ההוא קורין אותה בצבור בבית הכנסת אז אפילו יש לו מאה אנשים בביתו, מצוה לילך לשם משום 'ברוב עם הדרת מלך'. וכן מי שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת וחלונותיו פתוחות לבית הכנסת, אפילו הכי צריך לילך לבית הכנסת לכולי עלמא משום 'ברוב עם'". מקור דברי המשנה ברורה הללו הם בדברי באר היטב (שם ס"ק טז). בביאור הלכה (שם) ציין שהלבוש כתב אחרת, ולפיו מי שחלונותיו פתוחים לבית הכנסת אינו צריך ללכת לבית הכנסת, אך הביאור הלכה כתב על כך שאכן מצד פרסום הנס מספיק לקרוא בנוכחות עשרה, אך מצד "ברוב עם" צריך ללכת לבית הכנסת. נראה שדברי רב בנוגע לכוהנים, הלוויים והישראלים שביטלו עבודתם לטובת מקרא מגילה (לעיל הערה 5) מלמדים על הערך והחשיבות של מקרא מגילה במסגרת ציבור גדול. הרב יעקב אריאל ("ברוב עם או תדיר בקריאת מגילה", שו"ת באהלה של תורה ז, סי' סח) פסק "שכשיש הזדמנות לקרוא מגילה ברוב עם רק לפני התפילה, יש להקדים את המגילה לתפילה, בתנאי שהתפילה תתקיים בזמנה".

⁹ בעניין זה כתב גם: הרב גדעון פרל ("קריאת המגילה בציבור ופרסום הנס", כי שרית, עמ' 149-155), אך אנו נציע כיוונים אחרים.

במשנה (יז ע"א) נאמר: "והלועז ששמע אשורית יצא". מי שאינו מבין עברית, אם שמע את מקרא המגילה באשורית – כלומר בעברית, יצא ידי חובתו. על כך שאלה הגמרא (יח ע"א): "והא לא ידע מאי קאמרי?", הרי השומע אינו מבין את המילים, ואם כן מדוע הוא יוצא ידי חובה? על כך השיבה הגמרא: "מידי דהוה אנשים ועמי הארץ". את אלו שאינם מבינים עברית, יש להחשיב כעמי הארץ ואנשים פשוטים שגם הם לא מבינים את כל מה שקוראים. על כך שאל רבינא: "אטו אנן 'האחשתרנים בני הרמכים' (אסתר ח, י), מי ידעינן?", וכי אנו מבינים כל מה שקוראים? וכי אנו יודעים מה כוונת המילים "האחשתרנים בני הרמכים"?

אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא, הכא נמי מצות קריאה ופרסומי ניסא.

רש"י (ד"ה ופרסומי ניסא) פירש: "אף על פי שאין יודעין מה ששומעין, שואלין את השומעין ואומרין מה היא הקריאה הזו, ואיך היה הנס ומודיעין להן". אותם שאינם מבינים שומעים את הקריאה ומתעניינים במה מדובר, והשומעים שמבינים מסבירים להם.¹⁰

[ב] מת מצווה או מקרא מגילה

בגמרא (ג ע"ב) נאמר:

בעי רבא: מקרא מגילה ומת מצווה, הי מינייהו עדיף? מקרא מגילה עדיף משום פרסומי ניסא, או דלמא מת מצווה עדיף משום כבוד הבריות?
בתר דבעיא הדר פשטה: מת מצווה עדיף. דאמר מר: גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה.

"מת מצווה" הוא מת שאין מי שיקבור אותו (עירובין יז ע"ב; נזיר מג ע"ב). רבא שאל: מה עדיף, לעסוק במת מצווה משום כבוד הבריות או לקרוא מגילה בשל פרסום הנס שבדבר? והשיב שמת מצווה עדיף, מפני ש"כבוד הבריות" דוחה אפילו לא תעשה שבתורה. כוונתו לדין שנזכר בהלכות השבת אבידה. במקום אחד הכתוב אומר (דברים כב, ג): "לא תוכל להתעלם", ובמקום אחר אומר הכתוב (דברים כב, א): "והתעלמת". הגמרא (בבא מציעא ל ע"א) יישיבה את האמור בפסוקים: "פעמים שאתה מתעלם, ופעמים שאי אתה מתעלם. הא כיצד? היה כהן והיא בבית הקברות, או שהיה זקן ואינה לפי כבודו... לכך נאמר והתעלמת מהם פעמים שאתה מתעלם". הגמרא איננה שוללת את הנימוק של פרסום הנס בהקשר של מקרא מגילה, אך נימוק זה אינו חזק מספיק כדי לדחות את קבורתו של מת המצווה לאחר קריאת המגילה.

[ג] הפסקה לשאול שלום בעת מקרא מגילה

בגמרא (ברכות יד ע"א) נאמר:

בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא: בהלל ובמגילה מהו שיפסיק?
אמרין קל וחומר: קריאת שמע דאורייתא פוסק, הלל דרבנן מבעיא, או דלמא פרסומי ניסא עדיף?
אמר ליה: פוסק ואין בכך כלום.

אדם שאומר הלל או קורא מגילה, האם הוא רשאי לשאול שלום או להשיב שלום מפני הכבוד או מפני היראה? באמצעות לימוד קל וחומר מקריאת שמע אפשר ללמוד שעליו להפסיק – אם בקריאת

¹⁰ הריטב"א (ראש השנה לד ע"א) שאל מדוע בשופר הברכה היא "לשמוע קול שופר" ובמגילה הברכה היא "על מקרא מגילה". תשובתו היא שבשופר המצווה היא אכן לשמוע את קול השופר "אבל מקרא מגילה, הקריאה עיקר משום פרסומי ניסא ואפילו קרא ולא שמע ולא הבין יצא, מידי דהוי אנשים ועמי הארץ".

שמע שהיא מצווה מהתורה מפסיק ומשיב או שואל שלום, ברור שבעת אמירת הלל שהיא חובה מדרבנן רשאי להפסיק, או שמא בשל פרסום הנס יהיה אסור להפסיק? משמע מכאן שגם אמירת הלל ומקרא מגילה הם פרסום הנס. תשובת רבי חייא: "פוסק ואין בכך כלום". רבנו יונה (ברכות ז ע"ב בדפי הר"ף) הסביר:

קשה הלשון "ואין בכך כלום" שהיה די לו לומר פוסק? אלא שנוכל ליישבו ולומר דהכי קאמר: פוסק כמו בקריאת שמע. ומשום פרסומי ניסא דקאמרת, אין בכך כלום ומותר. אבל ודאי הפסק אחר לשיחה בעלמא אסור ואפילו בין פרק לפרק.

לפי רבי חייא יש ממד של פרסום הנס באמירת הלל ובמקרא מגילה, אך בכל זאת מותר להפסיק באמירת שלום. הדיון הוא גם כשאדם קורא מגילה ואומר הלל ביחיד. ממכלול המקורות הללו יש ללמוד שיש ממד של פרסום הנס בקריאת המגילה, ויוצאים ידי חובה גם כששומעים את הקריאה בלי להבין את הנקרא, כי באופן זה מתפרסם הנס. אף על פי כן, ממד זה אינו מספיק כדי לדחות טיפול במת מצווה, וכדי למנוע הפסקה לצורך השבת שלום מפני היראה ומפני הכבוד בעת מקרא מגילה.

ד. ראשונים: הלכות מקרא מגילה "משום פרסומי ניסא"

ראשונים נימקו כמה מפרטי ההלכות הקשורות לקריאת המגילה בנימוק: "משום פרסומי ניסא". בגמרא עצמה לא מופיע שאלו הם הנימוקים של ההלכות אלו.

[א] ביטול עבודה במקדש וביטול בית המדרש לטובת מקרא מגילה

בגמרא (ג ע"א) נאמר:

"משפחה ומשפחה" (אסתר ט, כח) למאי אתא?

אמר רבי יוסי בר חנינא: להביא משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. דאמר רב יהודה אמר רב: כהנים בעבודתן ולוים בדוכן וישראל במעמדן, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. תניא נמי הכי כהנים בעבודתן ולוים בדוכן וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה. קל וחומר מעבודה. ומה עבודה שהיא חמורה מבטלין, תלמוד תורה לא כל שכן?

בירושלמי (ב, ד) נאמר:

רבי חלבו רב חמא בר גוריא בשם רב חמא בר עוקבא בשם רבי יוסי בן חנינה: "משפחה ומשפחה" מיכן למשמרות כהונה ולויה שיהו בטילין. אמר רבי חלבו: מיכן לבית הוועד שיהא בטל.

התוספות (שם ד"ה מבטלין) שאלו:

וא"ת ויעשו עבודתן מיד ואחר כך יקראו המגילה לבדם וי"ל דטוב לקרות עם הצבור **משום** דהוי טפי פרסומי ניסא.

התוספות כתבו שעם הציבור "הוי טפי פרסום הנס", משמע שהכהנים והלוויים היו רשאים להישאר במקדש ולקרא מגילה. בכל יום היו כחמישים כהנים לעבודת הקודש, ולפחות שנים עשר לוויים

שהיו משוררים, ולפחות חמישה עשר לווים היו מנגנים בכלים. אף על פי שהם היו הרבה מעל עשרה, בכל זאת הם יצאו לקרוא מגילה עם הציבור שנמצא מחוץ למקדש, כי אז פרסום הנס גדול יותר.¹¹

[ב] קריאת המגילה למפרע

במשנה (יז ע"א) נאמר: "הקורא את המגילה למפרע – לא יצא". מדובר על מי שקרא את המגילה שלא כסדר כתיבתה. הרב מנחם המאירי (בית הבחירה שם) הסביר את טעם הדין:

הקורא את המגילה למפרע – והוא ענין הקדמת המאוחר, לא יצא. שאין פרסום נס בקריאה זו. וכן שאינה קריאה כלל.

יש לקרוא המגילה לפי סדר ההתרחשות של האירועים, מפני שרק כך יתפרסם הנס. נימוק נוסף: קריאה למפרע איננה קריאה כלל. גם אדם שקורא מגילה והוא יחיד, צריך לקרוא את המגילה ככתבה וכסדרה.¹²

[ג] קריאה במגילה שכתובה בין הכתובים

בגמרא (יט ע"א – ע"ב) נאמר:

אמר רב יהודה אמר שמואל: הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים – לא יצא... בצבור שנו.

רש"י (שם) הסביר: "דבעינן אגרת לעצמה דמיפרסם ניסא טפי. דכי קוראה בין הכתובים נראה כקורא במקרא". יש לקרוא בציבור במגילה שיש בה רק מגילת אסתר. מי שקורא אותה מתוך ספר הכתובים נראה כמי שסתם קורא בהם, ולא מפני שהוא מקיים מצוות מקרא מגילה. מדברי רש"י משמע שכשאדם קורא במגילה הכתובה בין הכתובים הוא מפרסם הנס גם כן, אך כשהוא קורא במגילה עצמאית שלא מחוברת לכתובים אחרים "מיפרסם ניסא טפי" – פרסום הנס גדול יותר.¹³

[ד] ברכת שהחיינו בקריאת המגילה ביום

בגמרא (ד ע"א) נאמר: "ואמר רבי יהושע בן לוי: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום". ראשונים עסקו בשאלה אם יש לברך שהחיינו גם בקריאת המגילה בפעם השנייה – ביום. התוספות (שם ד"ה חייב) ציינו את דברי ר"י שאמר שגם ביום יש לברך שהחיינו, והוא מנה כמה נימוקים לטענתו. הנימוק הראשון:

אומר ר"י דאף על גב דמברך זמן בלילה חוזר ומברך אותו ביום, דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא.

¹¹ הרב ישראל אריאל (סידור המקדש, א, עמ' 68–70) פירט את מספריהם ותפקידיהם השונים של כוהני בית האב שהיו משרתים במקדש מדי יום, וכן את מספריהם של הלויים ששוררו וניגנו במקדש (על פי המשניות במסכת תמיד; משנה ערכין ב, ג; רמב"ם הל' כלי המקדש ג, ג–ד). הרב שמואל הלוי וואזנר (שו"ת שבט הלוי, ה, סי' פד) כתב: "הרי אף על גב דפשוט דגם אח"כ לא יקראו ביחידות דהא היה צבור גדול של כהנים? מכל מקום עדיפות קריאה בצבור גדול דוחה אפילו עבודת המקדש בזמנה". הרב מאיר פוזנר (בית מאיר, אורח חיים סי' תרפז, ב) כתב שאם תהיה אפשרות לכהנים לקרוא בציבור לאחר שהם יעבדו את עבודתם, יעשו קודם את עבודתם ואחר כך יקראו מגילה. בהרחבה בשיעור ד: כהנים ולויים מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה.

¹² הרחבה בשיעור כב: הקורא את המגילה למפרע.

¹³ הרחבה בשיעור כג: הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים.

לפי ר"י הקריאה ביום היא עיקר פרסום הנס, וגם מי שקורא מגילה ביחיד מפרסם את הנס ומברך את שלוש הברכות.¹⁴

[ה] דרשה בעניינו של יום כשחל פורים בשבת ואין קוראים בו המגילה בגמרא (ד ע"א) נאמר: "ואמר רבי יהושע בן לוי: פורים שחל להיות בשבת, שואלין ודורשין בענינו של יום". כשי"ד או ט"ו באדר חל בשבת, אין קוראים מגילה, אך דורשים בענינו של יום. התוספות (שם ד"ה פורים) הסבירו מדוע דווקא בשבת שחל בה פורים יש להקפיד ולדרוש בענינו של יום, ומדוע לא נאמרה הלכה דומה גם כשפורים חל ביום חול:

פורים שחל להיות בשבת – דווקא בשבת. לפי שאין קורין המגילה משום גזירה דרבה. אבל בחול אין צריך, שהרי קורין המגילה וטפי איכא פרסומי ניסא.

אין קוראים מגילה בשבת בשל דברי רבה: "הכל חייבין בקריאת מגילה ואין הכל בקיאים במקרא מגילה. גזירה שמא יטלנה בידו וילך אצל בקי ללמוד, ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים" (ד ע"ב).¹⁵ אשר על כן יש לשאול ולדרוש בענינו של יום במקום קריאת המגילה. אך ביום חול אין צורך לומר שיש לדרוש בענינו של יום "שהרי קורין המגילה, וטפי איכא פרסומי ניסא". בקריאת המגילה יש פרסום נס גדול יותר מאשר בדרשה בעניני היום. הרשב"א (ד ע"א) כתב:

משום דכיון דאין קורין בו ביום את המגלה וליכא פרסומי ניסא בו ביום, משום הכי מצריך לדרוש בו ביום בהלכותיו כדי לפרסם ניסו בפה ביומו.

הקריאה במגילה היא פרסום הנס, ובשבת כשאין קוראים המגילה יש לדרוש בענינו של יום ובכך לפרסם הנס.

[ו] קריאת פסוקים מסוימים במגילה עם כל הציבור

הרב אהרון ברבי יעקב הכהן (אורחות חיים א, הלכות מגילה ופורים; ספר כלבו סי' מה) כתב:

ונהגו לרוב פרסום הנס לקרוא כל הקהל קול רם ד' פסוקים של גאולה ואחר כך חוזר החזן וקוראן אחריהן. והם: "איש יהודי", "ומרדכי יצא", "ליהודים היתה אורה", "כי מרדכי". ויש מקומות אין אומרים "איש יהודי" ואומרים אחרים. הכל הולך אחר המנהג.

הרב מרדכי יפה (לבוש, אורח חיים סי' תרפט, ג) כתב על מנהג זה:

נוהגין להביא קטנים וקטנות לשמוע מקרא מגילה לחנכם **במצות פרסום ניסא**. ומטעם זה נוהגין הקהל לקרות אלו הפסוקים בקול רם שהם עיקר התחלת הנס וסופו, והם "איש יהודי", "ומרדכי יצא", "ליהודים היתה אורה". "כי מרדכי", כדי לעורר את הקטנים שלא ישנו ויתנו לבם על הקריאה, ומקרינ אותם הפסוקים כדי לחנכם.

לפי הלבוש הבאת הקטנים והקטנות לבית הכנסת אינה רק רצון לחנכם לשמוע מגילה, כי ייתכן שהם אינם מבינים את מה שקוראים, אלא המטרה היא חינוך למצוות פרסום הנס.¹⁶

¹⁴ הרחבה בשיעור ז: קריאת המגילה וברכותיה בלילה וביום.

¹⁵ הרחבה בשיעור ח: מקרא מגילה ומתנות לאביונים כשפורים חל בשבת.

¹⁶ הרחבה בשיעור שצוין לעיל (הע' 5).

ה. החובה לקרוא מגילה והחובה לפרסם

בגמרא (יח ע"א) אמר רבינא: "מצות קריאה ופרסומי ניסא". הרב יוסף ראזין, הרוגוצ'ובר (צפנת פענח, רמב"ם הל' מגילה א, ג) הסביר:

הנה דין של מגילה, נראה לי דיש בה שתי מצוות. א. הקריאה גופא שזה תיקון. ב. משום פרסום הנס. וזה מבואר במגילה (יח ע"א) וברכות (יד ע"א). והנה הך מצוה של פרסום הוא ברבים, ואם קרא ביחיד אף דיצא ידי מצוה לדידן, מ"מ י"ל דלמצות פרסומי ניסא צריך עוד הפעם לקרותה ברבים ודי בזה אף בקטן. וזהו מה דאמרין בירושלמי (ב, ה) ובתוספתא (ב, ז—ח) ד"מכאן ואילך נהגו לקרותה ברבים" אף קטנים, רצה לומר לפרסום.¹⁷

אכן בשתי הגמרות שציין הצפנת פענח מופיע פרסום הנס בקשר לחובת מקרא מגילה, כפי שנזכר לעיל. אך הצפנת פענח הוסיף שאלו שתי מצוות שמשלימות זו את זו, ויש מצבים שבהם אדם קיים את חובת הקריאה אך לא את חובת הפרסום, ועל כן מוטל עליו להשלים חובה זו גם כן. לפי הצפנת פענח, מי שקרא ולא פרסם צריך לקרוא פעם נוספת בציבור כדי לצאת ידי חובת הפרסום. זהו חידוש גדול, שהרי לפי רב מגילה בזמנה נקראת ביחיד, ואף לפי רב אסי מגילה בזמנה נקראת בעשרה רק לשם מצווה, אך אם קרא ביחיד יצא ידי חובה.

הצפנת פענח ציין את התוספתא והירושלמי. נאמר בתוספתא:

נשים ועבדים וקטנים פטורין, ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן.
אמר רבי יהודה: קטן הייתי וקריתיה לפני רבי טרפון בלוד וקבלני.
אמר רבי: קטן הייתי וקריתיה לפני רבי יהודה באושה, והיו שם זקנים ולא אמר אחד מהן דבר.

אמרו לו: אין מביאין ראיה מן המתיר.

מיכן ואילך הונהגו קטנים שיהו קורין אותה לרבים.

לפי הצפנת פענח כוונת הירושלמי היא שהקריאה של הקטן בבית הכנסת היא למלא את חובת הפרסום, ומכאן שיש שתי חובות נפרדות לקרוא ולפרסם. אך נראה שכוונת הירושלמי לומר שקטן יכול להוציא ידי חובת הקריאה בקריאה בבית הכנסת. פרסום הנס שבמקרא מגילה לא נזכר כלל בתלמוד הירושלמי. הצפנת פענח המשיך וכתב עוד:

והנה גבי יום הכניסה, הקריאה לא הוה רק משום פרסום ולא משום מצות קריאה, כי אז אין שייך מצוה.

לדברי הצפנת פענח חכמים תיקנו לבני הכפרים לקרוא מגילה בימי הכניסה רק בשל פרסום הנס, אך הקוראים בימי הכניסה לא קיימו את מצוות חכמים לקרוא מגילה. יש להשיב שהתקנה של ימי הכניסה נועדה לאפשר לבני הכפרים לצאת ידי חובה של מקרא מגילה ולא רק לפרסם את הנס, שהרי מדובר על כאלו שלא יודעים לקרוא המגילה, או שיודעים לקרוא אך אין להם מגילה או שאין להם מסגרת ציבורית קהילתית לקרוא בה מגילה. כאמור, בדברי התנאים וגם בתלמוד ירושלמי לא נזכר כלל עניין פרסום הנס במקרא מגילה.¹⁸

¹⁷ הרב יוסף ראזין כתב גם במקום אחר (צפנת פענח, רמב"ם הל' ספר תורה י, א) שיש שתי מצוות במקרא מגילה.

¹⁸ גם הרב אברהם בורנשטיין (שו"ת אבני נזר, אורח חיים סי' תקיא) הבחין בין חובת הקריאה לחובת הפרסום: "מדכתיב 'נזכרים ונעשים' שמע מינה דהני זכירות דעמלק ודהמן חדא נינהו ולא משום פרסום נס לבד קורין המגילה... אבל נשים לא מבעיא לדעת החינוך [מצוה תרג] שאינם בחיוב זכירה דעמלק...

בסוף דבריו הזכיר הצפנת פענח את פרסום הנס בחנוכה: "וגם גבי חנוכה גם כן. יש בנרות שתי מצוות. אחד המצווה, והשני משום פרסומי ניסא כמבואר בכמה מקומות... ועכשיו ליכא רק המצווה בלבד". נראה שגם בהדלקת נרות חנוכה מדובר על שתי חובות קשורות, אך לא תלויות זו בזו. הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, אורח חיים ד, סי' קה, ז) למד ממקרא מגילה וחובת הפרסום על חובת הדלקת נרות ופרסום הנס בחנוכה. הרב פיינשטיין נשאל "אם פרסום הנס מעכב במצות נר חנוכה". אדם הדליק נרות חנוכה בפתח הבית או על אדן החלון, אך הוא יודע מראש שאף אחד לא יראה כלל את הנרות בזמן שהם דולקים (למשל: בחוץ יש מזג אוויר סוער – שלג וכד', ואף אחד לא נמצא ברשות הרבים כל משך הזמן שהנרות דולקים). תשובת הרב פיינשטיין לשאלה מבוססת על סוגייתנו:

הנה לע"ד מסתבר בפשיטות דגם נר חנוכה אין הפרסומא ניסא עיכוב לעצם חיוב הדלקת הנרות לומר דבליכא ענין דפרסומי ניסא שהוא נמצא במקום שליכא אינשי יפטר לגמרי. דמאי שנא ממגילה דצריך לקרוא אף כשהוא יחיד בביתו? ופשוט זה כל כך עד שכתב רש"י במגילה דף ה' ע"א על רבי אסי דאמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה, דהוא רק מצוה לחזר אחר עשרה, אבל אי לא אשכח עשרה לא אמר רבי אסי דלא ליקרי.

לדברי הרב פיינשטיין, יש להבחין בין חובת ההדלקה ובין חובת הפרסום. אדם יכול לצאת ידי חובת מקרא מגילה גם כשקורא ביחיד. כאמור, לפי רב אסי ב"ד ובט"ו באדר יש לחזר אחר עשרה, אך אין זה מעכב. אין תלות בין חובת הקריאה ובין הצורך לפרסם הנס. הרב פיינשטיין המשיך:

ולא דמי להא דשלא בזמנה בעשרה דהוא עיכובא, דבלא עשרה אין קורין אותה בכפרים דליכא פרסום ניסא, משום דכיון שעדיין ליכא חיוב דודאי על הכפרים ליכא חיוב לקוראה קודם פורים אלא שהוא רשות, ולכן צריך לכל הפחות שיהיה באופן שיהיה פרסומי ניסא, דאם לא כן ליכא שייכות כלל אף לימים אלו דמ"א באדר לקרא. ואף להיש מפרשים שהביא הרא"ש (א, ו) דשלא בזמנה הוא כגון י"ד שחל בשבת, נמי הוא משום דעדיין לא שייך יום זה לפורים. ולפי מה שבארתי שהוא הנכון, הרי לכולי עלמא אף לרבי אסי איכא עצם המצוה שהוא בשביל הנס גם ביחיד אף כשליכא פרסום, ואף אם לא נימא כן אליבא דרבי אסי הרי על כל פנים לדינא שהלכה כרב, הא ודאי עצם המצוה שהוא בשביל הנס הוא גם ביחיד.

מאחר שאפשרו לבני הכפרים להקדים ולקרא מ"א באדר ואילך, התקנה הייתה שיקראו רק בעשרה כדי שלפחות יהיה בדבר פרסום הנס, אך אין ללמוד משם על קריאה בפורים עצמו. ומכאן הסיק הרב פיינשטיין בנוגע לחנוכה:

ואם כן גם בחנוכה מסתבר שהוא כן בעצם המצווה הוא אף ליחיד שלא שייך שיתפרסם. אלא דענין הפרסום הוא עוד דין דצריך לעשות המצוה בפרסום, ולכן אף כשאחד נמצא במקום שליכא שום איש צריך להדליק בברכה ולא שייך לפוטרו מהדלקה כשליכא אינשי... והנה אתה רואה מזה איך הוא לדינא. אבל המגן אברהם (אורח חיים סי' תרעב, ס"ק ו) דסובר דבחנוכה הוי פרסומי ניסא עיכוב בהמצוה, גם רווק יסבור שפטור, ואם יביא אתו איזה איש,

על כן אין לחייב הנשים משום שהיו באותו הנס ואין חיובם רק משום פרסום נס על כן אין חייבין בקריאה רק בשמיעה". להלן נסביר שאין מדובר בשתי חובות.

גם להמגן אברהם יצטרך לברך, ואם אחד בא כשבני ביתו ישנים אם הביא עמו איזה אינשי, דאינשי אחריני ודאי טוב רק שסגי בהיכר דבני הבית לבד... אבל דברי המגן אברהם תמוהין, וצריך להדליק בברכה אף כשבני הבית ישנים ואף כשהוא רק לבדו בבית, וגם רק לבדו בכל העיר, צריך להדליק בברכה וכדבארתי, וכדהביא המשנה ברורה בשער הציון גם מחמד משה (סי' תרעב, ס"ק יז), וגם הסכים שמי שרוצה לנהוג כוותיה אין מוחין, ולא קשה כלום ואדרבה כן מוכרחין לעשות כדלעיל.

הרב פיינשטיין חלק על המגן אברהם שיצר תלות בין חובת ההדלקה של הנרות לבין ראיית אחרים לשם פרסום הנס. לפי הרב פיינשטיין אין תלות כזו, גם מי שהוא לבדו במקום שהוא נמצא בו בכל שעות הלילה, עליו להדליק ולברך.¹⁹

יוצא אפוא שלפי הצפנת פענח יש חובה לקרוא ויש חובה לפרסם, ושתי החובות הללו תלויות זו בזו, ואילו לפי הרב משה פיינשטיין יש חובה לקרוא ויש חובה לפרסם, אך אין תלות בין שתי החובות.

ו. פרסום הנס במקרא מגילה הוא שבח והודאה לה'

נראה להסביר את משמעות פרסום הנס באופן הבא. רבינא (יח ע"א) שאמר "מצות קריאה ופרסומי ניסא", לא התכוון שיש שני מרכיבים במצווה: קריאה ופרסום, אלא רצה להדגיש את המצווה ומטרתה. מה הכוונה "פרסום הנס"? מקובל לחשוב שפרסום הוא מעין הצהרה או אמירה כלפי אחרים, אך נראה שאין זו הכוונה. רש"י (ה ע"א ד"ה בזמנה) הסביר מדוע אדם יחיד רשאי לקרוא את המגילה בתאריך הקבוע ב"ד באדר:

בזמנה – בארבעה עשר, מתוך שהיא חובה בו ביום על כל יחיד ויחיד קורין אותה אפילו ביחיד. דהכל קורין בו, ואיכא פרסום נס.

מה בכך שהכול קוראים בתאריך זה, ויש להניח שהרוב קוראים את המגילה בציבור, הרי אותו אדם שקורא ביחיד אינו מפרסם הנס בפני אחרים? אלא שפרסום הנס משמעותו שבח והודאה לה'. כך כתב רש"י (ד ע"א ד"ה יזמרח כבוד): "וקריאת מגילה שבח הוא, שמפרסמין את הנס, והכל מקלסין להקדוש ברוך הוא". כל מי שקורא את המגילה מקלס ומשבח את ה'. הכול יודעים שהיום פורים וקוראים את המגילה. אולם כשמקדימים לקרוא מגילה צריכים לקרוא בעשרה. כך הסביר רש"י (ה ע"א ד"ה שלא בזמנה):

שלא בזמנה – כגון כפרים המקדימין ליום הכניסה, אין קורין אותה אלא בעשרה, דבעינן פרסום ניסא.

לפי רב אסי תמיד יש לקרוא בפני עשרה, בזמנה ושלא בזמנה, ורש"י (ה ע"א ד"ה ורב אסי) הסביר:

ורב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה – מצוה לחזר אחר עשרה, משום פרסומי ניסא, אבל אי לא אשכח עשרה, לא אמר רב אסי דלא ליקרי, שאין איסור קריאתה ביחיד, אלא מצוה לקרותה בעשרה.

בימי הכניסה ובימים אחרים שאינם הימים הקבועים, למשל כשהקדימו לקרוא ביום שישי מפני ש"ד חל בשבת, נדרש שיהיו עשרה נוכחים, כדי שיהיה ברור שהקריאה היא ייחודית לכבוד פורים, אף על פי שאין זה התאריך הקבוע. גם רב אסי מודה שזו רק מצווה, אך אם אין עשרה אין זה מעכב,

¹⁹ דברים דומים כתב בשם הרא"ה קוק הרב רפאל קוק (כהונת רפאל – חנוכה, עמ' 20).

ואפשר לקרוא, מפני שגם אם אדם יחיד קורא מגילה ביום שעליו לקרוא – בן כפר שהקדים, או בן עיר שהקדים לקרוא ביום שישי – הוא משבח בקריאת המגילה את ה'.
הרמב"ם (מגין המצוות הקצר [בסוף]) כתב שמטרת מקרא המגילה היא להזכיר שבחיו של ה':

יש מצוות אחרות שנתחדשו אחר מתן תורה וקבעו אותן נביאים וחכמים ופשטו בכל ישראל, כגון מקרא מגילה ונר חנוכה... כל אלו המצוות שנתחדשו חייבין אנו לקבלם ולשמרם שנאמר "לא תסור מן הדבר" (דברים יז, יא) ואינם תוספת על מצוות התורה...
אם הוסיפו בית דין עם נביא שיהיה באותו הזמן מצוה דרך תקנה או דרך הוראה או דרך גזרה, אין זו תוספת. שהרי לא אמרו שהקב"ה צוה לעשות ערוב או לקרות המגילה בעונתה, ואילו אמרו כן היו מוסיפין על התורה. אלא כך אנו אומרים, שהנביאים עם בית דין תקנו וצוו לקרות המגילה בעונתה, כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשועינו כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו" (דברים ד, ז).²⁰

בהלכה לא כתב הרמב"ם דבר על ממד "פרסום הנס" שיש בעת קריאת המגילה. כאמור לעיל, רש"י וראשונים אחרים נימקו את הצורך בקריאה בנוכחות עשרה בשל פרסום הנס, אך הגמרא לא הזכירה נימוק זה בהקשר של מחלוקת רב ורב אסי, והרמב"ם לא הזכיר בשום הלכה בהלכות מגילה את הביטוי: "פרסום הנס". גם בהלכות חנוכה לא השתמש הרמב"ם במילים "פרסום הנס". הרמב"ם השתמש במילים אחרות כדי להסביר מה היא להבנתו משמעות פרסום הנס (הל' חנוכה ד, יב):

מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו.

הפרסום הוא הודעה על הנס, הוספה בשבח ה' ותודה על הניסים שגמלנו. גם לפי הרמב"ם אין מדובר בצהרה או באמירה כלפי אחרים, אלא שבח האל והודיה לו.
הרב אהרון הכהן מלוניל (ארחות חיים, הל' מגילה ופורים אות כח) כתב גם כן:

אין אומרים הלל בפורים שקריאת המגילה זו היא הלילה, כלומר שזו היא תחת כוונת הקריאה כדי שיזכרו הנס ויתנו שבח והודאה לשם יתברך, וזה שייסד הפייט [רבי אברהם אבן עזרא, בפיוט "קוראי מגילה"] כי "מקום תהלה היתה לישראל".

הרב אליעזר וולדינברג (שו"ת ציץ אליעזר, יז, סי' סא) הסביר את דברי הארחות חיים:

²⁰ מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (ימי הפורים, עמ' 225–226, 240–241; מורשה – שיחות למועדים, עמ' קכב) כתב שבדברי הרמב"ם יש שני חלקים: ראשון הוא הצורך לשבח ולהודות לה' על הניסים שעשה לנו. מקור דברי הרמב"ם הם במדרש (ויקרא רבה פרשה ל, ג): "תכתוב זאת לדור אחרון" (תהילים קב, יט) זה דורו של מרדכי שהיו נטויין למיתה, 'ועם נברא יהלל יה' (שם) שבראן בריה חדשה". עם ישראל עמד בסכנת כיליון, ועל ידי נס כאילו נברא מחדש, ועל כן יש להודות לה'. הצורך הנוסף הוא להודיע לדורות הבאים על כוח התפילה, "בכל קראנו", ואת מה שכתוב בהמשך על כוח לימוד התורה: "ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת" (דברים ד, ח). לפיו, מקור דברי הרמב"ם הללו הם בפתיחתא שנזכרה בגמרא (יא ע"א): "רב מתנה אמר מהכא (דברים ד, ז): 'כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו'. רב אשי אמר מהכא (שם לד): 'או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך". ובהמשך הפסוק הבא נאמר (שם לה): "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו". המטרה היא להודיע לנו ולדורות הבאים "שהיתה תפילה, והיתה תורה, ומכוחם ניצל כלל ישראל". ראה עוד ("זאת חנוכה התורה", שיעורי מרן הגר"א שפירא - כתובות וקידושין, עמ' לה-לז).

ונראה דרצה לומר דאין כוונת הגמרא בזה שהקריאה היא ממש במקום הלל וכאילו איה גופה ההלל, וזה שוין. אלא רצה לומר שקריאת המגילה היא סוג הלילא כזו אשר בחובה טמון סגולה וכוונה אשר על ידי קריאתה יזכרו בנס ויתנו על ידי כך שבח והודאה לשם יתברך על מה שקרה להם במיוחד בימים ההם.

הקריאה במגילה היא זיכרון הנס, היא הודאה ושבח לה' על הניסים שנעשו, "קריאתה זו היא הללה" (יד ע"א). כל ההלכות שנומקו בטעם של פרסום הנס נועדו לחדד את ההבנה שמטרת הקריאה במגילה היא לשבח את ה'. זו משמעות הביטוי "פרסום הנס"; לא הצהרה או אמירה חיצונית כלפי אחרים, אלא אמירה אישית או ציבורית ברוב עם שמטרתה וייעודה שבח והודיה לה'.

כשקוראים את המגילה בציבור, השבח והתודה גדולים יותר כי רבים עושים זאת ביחד, אך שבחי ה' והודאה לו אינם מותנים בנוכחותם של אחרים. גם בקריאה של יחיד יש פרסום הנס, בהיות היחיד קורא ומספר בשבח ה' ובניסיו. גם קורא יחיד צריך לקרוא אותה כסדר כתיבתה, והוא מברך את שלוש הברכות כשהוא קורא יחיד בפורים. גם ההלכות שדנו בהן בגמרא (ג ע"ב) מה עדיף, מקרא מגילה בשל פרסום הנס או קבורת מת מצווה בשל כבוד המת, לא נאמרו דווקא כשקוראים את המגילה בציבור. כך גם כשדנו בגמרא (ברכות יד ע"א) אם אפשר להפסיק בעת מקרא מגילה לשאול ולהשיב. שאלה כזו יכולה להישאל גם כשאדם קורא מגילה ביחיד, כשם שההלל שנזכר שם נקרא ביחיד וקריאת שמע נקראת גם כן היא ביחיד.

כך גם בנוגע לאמירת "על הניסים" בפורים, בתפילה ובברכת המזון. בגמרא (שבת כד ע"א) נאמר שאמירת "על הניסים" היא פרסום הנס, ועל כן אנו אומרים זאת במסגרת תפילת ההודאה ("מודים אנחנו לך" – בתפילות, "נודה לך" – בברכת המזון). גם אדם שמתפלל ביחיד בפורים, וודאי כשהוא מברך ברכת המזון לבד ובלחש, מפרסם בכך את הנס. אומנם אין חובה לומר תפילות אלו בקול רם ובפני אנשים נוספים, אולם כשעשרה ואף למעלה מעשרה שומעים ביחד את הקריאה במגילה, השבח לה' שהוא פרסום הנס גדול יותר, "וברוב עם הדרת מלך".²¹

בנוגע לאותם עשרה במקרא מגילה, אין מדובר על עשרה גברים בני מצווה כמו בכל דבר שבקדושה (כג ע"ב) – קדיש, קדושה, תפילת עמידה, ברכת כוהנים ועוד. הרב יצחק בן אבא מארי (ספר העיטור עשרת הדיברות – הלכות מגילה, דף קי טור א) כתב: "ומסתברא כי היכי דנשים מזמנות ואין מצטרפות לברכת המזון, הכא נמי אין מצטרפות לכתחלה". לכתחילה יש להשתדל שיהיו עשרה גברים, אך אם אין עשרה גברים, גם נשים יכולות להצטרף ולהיות חלק מהעשרה. אומנם הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ה ע"א) ציין דעה זו וכתב: "ואינו נראה כן", בלי לנמק

²¹ כך גם בנוגע לחובה להדליק נרות בחנוכה ולחובה לפרסם את הנס. פרסום הנס הוא הודאה על הנס ולא חלק מחובת ההדלקה. אומנם גם על ידי ההדלקה אפשר לפרסם את הנס, אך הפרסום במהותו הוא שבח לה'. ההדלקה כשבח והלל לה' היא בנוסף להלל הנאמר בימי חנוכה, ונוספת עליהן תפילת "על הניסים" שנאמרת בתפילות עמידה ובברכת המזון. תפילות אלו נאמרות בלחש, ואין חובה לומר אותן בימי חנוכה בקול רם ושואחרים ישמעו. גם קריאת הפטרה בשבת חנוכה היא פרסום הנס (שבת כג ע"ב תוספות ד"ה הדר) [הרחבה בשיעור לא: הקריאה בתורה והפטרה בחנוכה, וכשראש חודש טבת בשבת]. גם בנוגע לשתיית ארבע כוסות נזכר "פרסום הנס" (פסחים קיב ע"א). גם מי שמקיים את ליל הסדר ביחידות צריך לשותות ארבע כוסות. הרב ירוחם ליבוביץ (דעת תורה, פרשת בהעלותך, מאמר כו – ויקרא בשם ה') כתב על משמעות פרסום כוח ה' שהוא נועד למפרסמים: "הנה לנו מזה ללמוד כמה רם ונכבד הוא הענין של פרסום כוחות ה' ויכולתו וגבורתו, כי זה שם שלם, שם המודיע אלקותו לבני אדם!" [ע"פ רמב"ן בראשית יב, ח] וכי זה הוא כל האדם בהיקף כל העבודה, והנה ההלל שכל עיקרו הלא הוא לפרסם כל יכלתו יתברך ביציאת מצרים ובקריעת ים סוף, 'בצאת ישראל ממצרים... הים ראה וינס... מלפני אדון חולי ארץ' (תהילים קיד), וכבר אמרנו כי יסוד פרסום שמו יתברך היינו, כי יתפרסם ויתודע הענין בקרבנו אנו". בהרחבה בספרי: "פרסום הנס ברבים – הודאה לה'", זמני יהודה וישראל, עמ' 399–412.

מדוע לא נראה לו כן. מכל מקום, גם אם לפי המאירי נשים אינן מצטרפות, עדיין משמע שעשר נשים בפני עצמן מצטרפות, וכמו שנשים מזמנות לעצמן כשהן עשר ביחד.²² בהגהות אשרי (א, ו) כתוב: "מיהו מספקא ליה שלא בזמנה, אי בעינן שיהו כולן בני מצות כמו כל הטעונוין עשרה, או דלמא הואיל ואינו אלא פרסומי ניסא אף על פי שאינן בני מצות איכא פרסומי טובא". מכאן שנוכחות עשרה היא איננה כמניין, אלא לשם פרסום הנס.²³ יש לשים לב שהגהות אשרי לא כתב על נשים, ומשמע שהספק הוא בנוגע לקטנים ש"אינן בני מצות".²⁴ יתרה מזו, גם עשרה שמתכנסים ביחד, וכל אחד מהם קורא המגילה לעצמו, גם זה נקרא פרסום הנס בעשרה. כך כתב הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, אורח חיים סי' קנה, ס"ק ב [בסוף]):

דין עשרה אינו באחד קורא ותשעה שומעים. אלא אפילו כל אחד קורא במגילה שלו... ונראה דאף על גב דאין קורין כולם יחד בשוה, אלא אחד ממנה קריאתו ואחד מרבה במתינות, אין בכך כלום... מכל מקום יצא אפילו לרב אסי, ...וכן הדין נותן דגם בתפילת עשרה כל שקבעו בבת אחת מקרי ציבור אף שאחד מזדרז ואחד מתעכב, וכל שכן הכא במגילה דאין צריך עשרה רק משום פרסומי ניסא, ואף אם היחיד מתאחר וגומר קריאתו אחר הציבור מקרי ציבור.

עצם הנוכחות שלהם כאחד, ואף אם כל אחד קורא לעצמו במגילה שלו, זהו שבח והודאה לה'. החזון איש השווה זאת לתפילת עמידה בלחש. עשרה אנשים ואף יותר מתפללים בו זמנית את אותה התפילה, אבל כל אחד מתפלל בקצב שלו, וזו היא תפילה במנין. הרב צבי פסח פרנק (מקראי קדש, פורים, עמ' קעב) כתב שמאחר שהצורך בעשרה הוא לשם פרסום הנס, אם חלק מהעשרה יהיו מחוץ לבית הכנסת, אזי הם מצטרפים. אין זה כמו דבר שבקדושה (קדיש, קדושה וכד') שצריך שכולם יהיו ברשות אחת.

סיכום

"פרסום הנס" בהקשר למקרא מגילה נזכר שלוש פעמים בגמרא, וראשונים נימקו בנימוק זה הלכות נוספות הקשורות למקרא המגילה. בשמו של רבינא נאמר: "מקרא מגילה ופרסומי ניסא" זו פעולת המצווה ומטרתה. פרסום הנס הוא שבח ותודה לה' ולא חובה של הצהרה או אמירה כלפי אחר או אחרים.

רב ורב אסי חלקו בשאלה בפני כמה אנשים יש לקרוא מגילה בזמנה – י"ד או ט"ו באדר, ושלא בזמנה – בני הכפרים שהקדימו וקראו ביום הכניסה, או בני עיר שהקדימו וקראו ביום שישי, כשי"ד באדר חל בשבת. רש"י וראשונים נוספים נימקו "בפרסום הנס" את דעותיהם של רב ורב אסי. מוסכם עליהם שכשמקדימים לקרוא את המגילה, יש לקרוא בנוכחות של עשרה בשל "פרסום הנס",

²² כך כתב הרב יוסף כהן (בתוך: הרב צבי פסח פרנק, מקראי קדש, פורים, עמ' קמג – קמד, קעא – קעב).

²³ הריטב"א (ה ע"א) הזכיר את המשנה (ראש השנה כז ע"ב): "מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה, אם כוון לבו – יצא". הוא מסביר שהסיבה שהוא יצא ידי חובה אף על פי שהוא לא נמצא עם הציבור בתוך בית הכנסת "דלגבי מגילה דכיון דליכא שינוי קריאה וברכות בין יחיד לצבור ואין אנו צריכין צירוף גמור משום דבר שבקדושה אלא שאנו רוצים עשרה משום פרסומי ניסא, אף על גב דקאי בחוץ לבית הכנסת וכי האי גוונא לא חשיב צירוף בעלמא, הכא סגי כיון ששמע מגו עשרה דאית להו פרסומי ניסא". דברים דומים כתבו: הרשב"א (ראש השנה כח ע"ב); ר"ן (שם כז ע"ב).

²⁴ הרמ"א (שולחן ערוך, אורח חיים סי' תרצ, יח) כתב: "ויש להסתפק אם נשים מצטרפות לעשרה. (הגהות אשרי פ"ק טור סי' תרפט)". נושאי הכלים דנו בדברי הרמ"א, מאחר שהגהות אשרי לא כתב בנוגע לנשים. הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, אורח חיים סי' קנה ס"ק ב) כתב שנשים נכללות במסגרת עשרה כיון שהן חייבות ויש בזה פרסום הנס. הרב ניסים קרליץ (חוט שני, הל' שבת ד, עמ' שסב) כתב שניתן לכתחילה לקרוא מגילה בפני עשר נשים כי הצורך בעשרה "אינו כדין עשרה בדבר שבקדושה אלא משום פרסומי ניסא, וגם בכי האי גוונא איכא פרסומי ניסא".

והם חלקו בנוגע לקריאה בזמנה. נימוק זה לא מופיע בגמרא בסוגיה זו. ראשונים אחרים כתבו שקריאה בנוכחות עשרה היא גם משום "ברוב עם הדרת מלך".

מי שקורא והוא יחיד משבח את ה' ומודה לו על הניסים שעשה עמנו, וכשקוראים בפני עשרה ובוודאי כשקוראים בנוכחות גדולה יותר מעשרה, אזי השבח וההודאה לה' הוא גדול יותר. גם נשים יכולות להיות במסגרת אותם עשרה נוכחים, מפני שאין מדובר על עשרה כמו מנין לדברים שבקדושה – קדיש, קדושה וכד', אלא עשרה שבשמיעתם המשותפת את המגילה, או אף בקריאתם האישית במקביל וכשכל אחד קורא בקצב שלו, הם משבחים בכך את ה'.

גם ההלכות האחרות שנומקו ע"י ראשונים בנימוק: "משום פרסום הנס" נועדו להעניק למקרא המגילה את התנאים הטובים לפיהם יהיה ברור שהקריאה במגילה היא בשל פורים ובשל החובה לקרוא את המגילה בימים אלו ע"פ תקנות חז"ל, ולשבח ולהודות לה' באמצעות קריאת המגילה.